

**O‘ZBEK VA ARAB TILLARIDAGI SOMATIK
FRAZELOGIZMLARNING QIYOSIY-LINGVOKULTUROLOGIK
TAHLILI**

Tojiyeva Vazira Toxir qizi

Arab filologiyasi yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

ALFRAGANUS universiteti

Rahimjanov Masrur Nugmanovich

Alfraganus universiteti Sharq

filologiyasi katta o‘qituvchisi (Phd)

Annotatsiya. Ushbu maqola o‘zbek va arab tillaridagi somatik (tana a‘zolari nomlari ishtirok etgan) frazeologizmlarning qiyosiy tahliliga bag‘ishlangan. Tadqiqotda "bosh", "ko‘z", "qo‘l" va "yurak" komponentli iboralarning leksik-semantik xususiyatlari va ularning milliy dunyoqarashni ifodalashdagi o‘rni o‘rganiladi. Ikki xalqning madaniy, diniy va tarixiy yaqinligi sababli frazeologik qatlamda kuzatiladigan o‘xshashliklar (universalizm) va tillarning geneologik farqidan kelib chiquvchi o‘ziga xosliklar (allomorfizm) yoritib beriladi. Tahlil jarayonida metafora, metonimiya va semantik ko‘chish hodisalari qiyoslanadi.

Kalit so‘zlar: somatizm, frazeologiya, lingvokulturologiya, qiyosiy tahlil, "yurak" konsepti, "qo‘l" konsepti, paremiologiya.

Insoniyat tili paydo bo‘lgandan beri inson o‘zini qurshab turgan olamni, avvalo, o‘z tanasi orqali anglashga harakat qilgan. Shu bois, dunyodagi barcha tillarda tana a‘zolari (bosh, ko‘z, qo‘l, oyoq, yurak) nomlari bilan bog‘liq iboralar – somatik frazeologizmlar lug‘at tarkibining eng qadimiy va boy qatlamini tashkil etadi.

O‘zbek va arab tillari geneologik jihatdan turli oilalarga (mos ravishda Oltoy va Somiy oilalariga) mansub bo‘lsa-da, bu ikki xalqni asrlar davomida shakllangan yagona islomiy madaniyat, tarixiy aloqalar va mushtarak qadriyatlar bog‘lab turadi.

Ushbu maqolaning maqsadi aynan tana a'zolari ishtirok etgan turg'un birikmalarni qiyoslash orqali ikki xalq dunyoqarashidagi umumiylik va o'ziga xosliklarni ochib berishdan iboratdir.

Asosiy qism

"Qo'l" (Yad / Qo'l) konsepti: Saxovat va Qudrat ramzi. Har ikki tilda ham "qo'l" somatizmi faqat jismoniy a'zo emas, balki kuch-qudrat, hukmronlik va eng muhimi – saxovat ramzi hisoblanadi.

Saxovat ma'nosida: O'zbek tilida saxiy insonlarga nisbatan "qo'li ochiq" iborasi ishlatiladi. Arab tilida buning aynan muqobili mavjud: "Mabsut al-yad" (مبسوط اليد – qo'li yoyilgan/ochiq) yoki "Nadiy al-kaff"(ndi al-kf – kafti nam/ser suv, ya'ni saxiy). Qizig'i shundaki, baxillikni ifodalashda ham o'xshashlik bor: o'zbekcha "qo'li qisq" va arabcha "Mag'lul al-yad" (مغلول اليد – qo'li bog'langan). Bu obrazlar Qur'oni Karim oyatlaridagi metaforalarga borib taqaladi.

Kuch va ta'sir ma'nosida: O'zbek tilida birovning imkoniyati yuqoriligini aytish uchun "qo'li uzun"deyiladi. Arab tilida "Tawil al-yad" (طويل اليد – uzun qo'l) iborasi ham kuch-qudratni, ba'zan esa salbiy ma'noda "o'g'rilik" yoki "tajovuzkorlik"ni ham anglatishi mumkin. Bu yerda madaniy kontekst hal qiluvchi rol o'ynaydi.

"Ko'z" (Ayn / Ko'z) konsepti: Qadriyat va Nazar. "Ko'z" dunyoni ko'rish oynasi bo'lgani uchun, har ikki tilda ham eng qadrlı narsalar aynan ko'zga qiyoslanadi.

E'zazlash: O'zbek tilida biror kishini yoki narsani juda asrab-avaylash ma'nosida "ko'z qorachig'idek asramoq" iborasi qo'llanadi. Arab tilida esa xursandchilik va taskin manbai bo'lgan farzand yoki yaqin kishiga nisbatan "Qurratu ayn" (قرة عين – ko'z quvonchi/sovug'i) iborasi ishlatiladi. Arablar issiq iqlimda yashaganliklari sababli, "ko'zning sovushi" (yoshlanmasligi yoki rohatlanishi) ijobiy holat hisoblanadi.

Yomon nazar: Irim-sirimlar bilan bog'liq holatda o'zbeklar "ko'z tegdi" desa, arablar "asabathu al-ayn"(اصابته العين – unga ko'z yetdi/tegdi) deydilar. Bu ikki xalq mentalitetida "yomon nazar" tushunchasining naqadar chuqur ildiz otganini ko'rsatadi.

"Yurak/Qalb" (Qalb / Yurak) konsepti: Aql va Hissiyot. Bu sohada qiziqarli farq va o'xshashliklar mavjud. Zamonaviy tibbiyotda miya fikrlash markazi bo'lsa-da, sharqona dunyoqarashda (xususan, diniy matnlarda) tushunish va anglash markazi ko'pincha "qalb"ga nisbat beriladi.

Jasorat: O'zbek tilida qo'rqmas odamga "yuragi butun" yoki "yuragi otning kallasidek" deyilsa, arab tilida "Robit al-ja'sh" (رابط الجأش – yuragi/ruhi bog'langan, ya'ni tushkunlikka tushmaydigan, dildor) kabi iboralar uchraydi.

Kenglik va bag'rikenglik: O'zbek tilidagi "bag'ri keng" (bag'ir – ko'krak qafasi, yurak atrofi) iborasi arab tilidagi "Vasi' as-sadr" (واسع الصدر – keng ko'krakli/sabrli) iborasi bilan to'liq semantik moslik hosil qiladi. Ikkala holatda ham sabr va toqat jismoniy kenglik metaforasi orqali berilgan.

Xulosa. O'zbek va arab tillaridagi somatik frazeologizmlarni qiyosiy o'rganish shuni ko'rsatadiki, garchi bu tillar grammatik qurilishi jihatidan farq qilsa-da, olamni obrazli idrok etishda ular o'rtasida kuchli yaqinlik mavjud. "Qo'l"ning saxovat, "ko'z"ning qadriyat, "yurak/ko'krak"ning esa sabr va aql markazi sifatida talqin qilinishi – bu ikki xalqning ma'naviy ildizlari mushtarak ekanligidan dalolat beradi. Shu bilan birga, har bir tilda milliy koloritga ega bo'lgan o'ziga xos iboralar ham mavjud bo'lib, ular xalqlarning yashash tarzi, geografik sharoiti va urf-odatlarini aks ettiradi. Bunday qiyosiy tadqiqotlar tillarni o'qitishda va tarjima nazariyasida muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mamatov A.E. *O'zbek tili frazeologiyasi*. – Toshkent: Navro'z, 2019. (O'zbek frazeologiyasining nazariy asoslari uchun).
2. Ibrohimov N., Yusupov M. *Arab tili grammatikasi*. 1-2 jildlar. – Toshkent, 2010.
3. Baranov X.K. *Arabsko-russkiy slovar*. – Moskva: Rus. yaz., 2001. (Klassik iboralarining ma'nolarini aniqlashtirish uchun).
4. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. – Chicago: University of Chicago Press, 1980. (Somatik metaforalar nazariyasi uchun fundamental manba).

5. Umarxo‘jayev M.E. Frazologizmlarning qiyosiy tahlili. – Toshkent, 2008.
6. *Qur‘oni Karim ma‘nolarining tarjima va tafsiri* (Shayx Abdulaziz Mansur tahriri ostida). – Toshkent: TIU, 2004. (Diniy kelib chiqishga ega iboralarni solishtirish uchun).
7. NOSIR AL-MUTARRIZIY MEROSIDA TARJIMA NAZARIYASI VA DIDAKTIKASI: “RISALATUN FIN-NAHV” ASARI VA ZAMONAVIY TARJIMA TA’LIMI INTEGRATSIYASI. (2025). *SCIENCE TIME*, 3(5), 150-155. <https://doi.org/10.66345/stj.v3i5.4640>
8. Jo‘rayeva, M. A. “SHARHI MULLO” A RARE SOURCE.
9. Fatilloev, M. (2025). “MU’JAMU-L-UDABO” DA MOVAROUNNAHR OLIMLARI HAQIDA MA’LUMOT. *Oriental Journal of Philology*, 5(3), 645-654.
10. Raximjonov, M. (2023). Al-Farg ‘oniying falakiyot haqidagi qarashlari. *Alfraganus*, (2 (2)), 28-33.
11. Nugmanovich, R. M. Methods of Working on the Text in Uzbek Language Lessons. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(10), 234-237.
12. Tursunaliyeva, M. A. (2025). OGAHIYNING “GULSHANI DAVLAT” ASARIDA HAMD VA NA’T QISMLARINI BERILISHI. *Oriental Journal of Philology*, 5(3), 618-627.
13. Fatilloev, M., & Sh, S. (2020). Linguopoetic Analysis Of The Arabic Lexical Unit" Malak" In The Epic" Hayrat Ul-Abrar" By Alisher Navai. *THE AMERICAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE AND EDUCATION INNOVATIONS Учредители: The USA Journals*, 2(9), 493-498.
14. Xodi o‘g‘li, M. I. (2025, October). SAIDBEK HASANOV TAHLILIDA O‘ZBEK MUMTOZ ADABIYOTINING ZAMONAVIY TALQINI. In *Conferences* (Vol. 1, No. 2, pp. 360-363).
15. Рахмонов, А. К. (2026). ЛЕКСИКОЛОГИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ В НАУЧНОМ НАСЛЕДИИ АЛ-МУТАРРИЗИЯ. «*Qazaqtany*», (29), 162-171.